

İslâmî İlimlerde Maslahat

Editör

Ayten EROL

Yayın Koordinatörü • Yaşar HIZ
Genel Yayın Yönetmeni • Aydın ŞİMŞEK
Editör • Yrd. Doç. Dr. Ayten EROL
Kapak Tasarım • Cansın Selin TEMANA
İç Tasarım • Cansın Selin TEMANA
Sosyal Medya • Betül AKYAR

Birinci Basım • © ARALIK 2017 / ANKARA
ISBN • 978-605-288-163-7

© copyright

Bu kitabın yayın hakkı Gece Kitaplığı'na aittir.
Kaynak gösterilmeden alıntı yapılamaz, izin
almadan hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Gece Kitaplığı

Adres: Kızılay Mah. Fevzi Çakmak 1. Sokak
Ümit Apt No: 22/A Çankaya/ANKARA
Tel: 0312 384 80 40
web: www.gecekitapligi.com
e-posta: gecekitapligi@gmail.com

Baskı & Cilt

Bizim Büro Matbaa
Sanayi 1. Cadde Sedef Sk. No: 6/1
İskitler - Ankara

Sertifika No: 26649
Tel: 0312 229 99 28

MASLAHAT PRENSİBİNE KAYNAK OLARAK SÜNNET/ HADİS

Nejla HACIOĞLU *

Özet

Maslahat kavramı bilindiği üzere bir usûl-i fıkıh terimidir. *Maslahat*, *mesâlih-i mürsele* ve *istislâh* kelimeleri aynı kökten gelmeleri sebebiyle “*faydanın temini zararın giderilmesi*” ortak anlamında buluşmakla birlikte, umum-husus ve hüküm çıkarmada delil olma yönlerinden farklılık taşıdıkları tanımlarından anlaşılmaktadır. Ancak bu kavramların hepsinin fıkıh usulcüleri tarafından hüküm çıkarma metodu olarak kullanıldığı görülmektedir. Daha çok maslahat kavramını kullanarak yaptığımız çalışmada maslahat-sünnet/hadis ilişkisi ele alınmaya çalışılacaktır. Fıkıh usulcülerinin maslahatı gözetme ilkesinin şer’î dayanakları arasında sünnet ve hadise ne şekilde yer verdikleri meselesi konumuzun esasını oluşturmaktadır. Maslahata kaynak olma bakımından sünnet ve hadis/rivayetin yeri ve değeri bu iki kavramın ait olduğu alanın usul ve metodu dikkate alınarak incelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar kelimeler: Maslahat, mefsetet, mesâlih-i mürsele, sünnet, hadis/rivayet, faydanın temini, zararın giderilmesi.

* Yrd. Doç. Dr., Kırkkale Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Temel İslâm Bilimleri Hadis Anabilim Dalı: nejlahacioglu@gmail.com

SUNNAH/HADITH AS BEING SOURCE FOR PRINCIPLE OF MASLAHAT

Abstract

The concept of *maslahah* is a term of *usûl al- fiğh* as known. Coming from same word root and have common meaning of “attracting benefit-avoiding evil” the terms *maslahah*, *masâlih al-mursalah* and *istislâh*” have differences by their definition with respect to being general/individual and as being arguments of a deduction process. In fact, it is observed that all these terms are used by *fiğih usulcûleri* in the meaning of “deduction method”. Using mostly the term *maslahah* in this study, relation between *maslahah* and *sunnah/hadith* is considered. It is the basics of our subject that how *fiğih usulcûleri* refer to *sunnah* and *hadith* as şer’i foundation of *principle of observing maslahah*. As being source of *maslahah*, the positions and value of *Sunnah* and *hadith* are studied by taking into consideration methods of their respective fields.

Key words: *Maslahah*, *mafsadah*, *masâlih al-mursalah*, *sunnah*, *hadith/report*, attracting benefit, avoiding evil.

Giriş

Maslahat kavramı ve sünnet/hadisle ilişkisi ekseninde ele aldığımız konumuzla ilgili öncelikle belirtmemiz gereken husus, konunun, hadis usûlü ve hadis ilimlerinin temel bir mevzuu olmadığıdır. Malum olduğu üzere maslahat, bir fıkıh ve usûl-i fıkıh terimidir. Bu sebeple konu, ait olduğu fıkıh usûlü alanı içerisinde ve fıkıh usulcülerinin yaklaşımları esas alınarak değerlendirilecektir. Maslahatın, sünnet/hadisle ilişkisi, sünnet/hadislerdeki yerinin tespiti, maslahat kavramını delillendirmede sünnet/hadis kaynaklık değeri çalışmada ele alınacak konular olacaktır. Fıkıh usulcülerinin maslahatı gözetme ilkesinin şer'î dayanakları arasında sünnet/hadise ne şekilde yer verdikleri meselesi konumuzun esasını oluşturmaktadır. Asıl konumuz bu olmakla birlikte konunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak bazı temel bilgilere yer vermek gerekecektir. Bu bağlamda maslahat kavramının mahiyeti, gelişimi ve delil olma değeri konusunda kısa bir değerlendirme yapma ihtiyacı doğmuştur.

Genel olarak maslahat, “menfaatin celbi, mefsedetın def'i”, yani “yararı sağlamak, zararı gidermek” şeklinde tarif edilir.¹ Maslahat, lafzen ‘bir şeyin kendisinden istenilen fonksiyona tam uygun bir yapıda olması’ anlamına gelen salâh kökünden türemiştir.² Salah kökünün değişik türevleri gerek Kur'ân-ı Kerim’de gerekse hadislerde sık sık geçmekte, maslahat şeklindeki kullanıma ise sadece bir hadiste rastlanmaktadır.³ Fıkıh literatüründe maslahatın *rûhî veya bedenî, ferdî veya ictimâî olsun dünyevî ve uhrevî faydaların sağlanmasını ve zararların giderilmesini* belirten bir terim olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır.⁴ İbn Âşûr’un tanımına göre maslahat,

¹ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310.

² et- Tûfî, *Şerhu'l-Erbeîn*, 18-19.

³ Nesâî, Eymân, 45; Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79.

⁴ Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79.

toplum veya fertler için daima veya ekseriyetle fayda getiren fiil maslahatın mukabili olan mefsedet ise *toplum veya fertler için daima veya ekseriyetle zarar getiren fiildir*.⁵ Maslahat örfe ve dine nispet edilerek de tanımlanmıştır. Örfе göre salâha (iyilik ve uygunluk), faydaya götüren sebep, dine göre Şâri‘in kendisi için kastettiği (ibadetler) ve yaratılmışların faydası ve durumlarının düzenlenmesi için kastedtiği (âdetler) dir.⁶ Gazzâlî de (450/1058) böyle bir ayrım gözeterek, maslahatın asıl itibariyle yararı sağlamak ve zararı gidermekten ibaret olduğunu ancak bundan kastın *Şer‘in amacını korumak* olduğunu belirtir. Ona göre Şer‘in insanlara ilişkin amacı, onların *din, can, akıl, nesil ve mallarını* korumaktır. Bu beş temel korunmasını içeren her şey maslahat, bu beş temeli ortadan kaldıran her şey de mefsedet olup, bu mefsedetin giderilmesi maslahattır.⁷

Maslahatlar kuvvetlilik yönünden; “zaruretlere mertebesinde olan”, “ihtiyaçlar mertebesinde olan” ve “güzelleştirme (tahsin) ve süsleme (tezyin) mertebesinde olan” şeklinde üç kısma ayrılır.⁸

Maslahatlar Şâri‘in muteber sayıp saymamasına göre de üç çeşittir.

1- Muteber Maslahatlar: Şâri‘in meşru kıldığı, muteber saydığı maslahatlardır.⁹ Bunların esasını “din, can, akıl, nesil ve mal” şeklinde ifade edilen maslahatlar oluşturmaktadır. Fıkıhta bu beş esasa zarurî maslahatlar veya makâsidi’ş-şerîa denilir.¹⁰ Bunlar toplumun ayakta kalması ve insanların huzur ve güven içinde yaşaması için

⁵ Tâhir b. Aşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 133.

⁶ et- Tüfî, Necmuddîn, *Şerhu’l-Erbeîn*, 18-19.

⁷ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 366.

⁸ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 366; ez-Zerkâ, *İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, 160.

⁹ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 365; Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310-311; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 239.

¹⁰ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310-311; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 239.

gerekli olan maslahatlardır. *Dinî emir ve yasaklar, ibadetler, ruhsatlar, cezalar vb. hep bu beş muteber maslahatı idame ve muhafaza gayesiyle vaz edilmişlerdir.*¹¹

2- Mülğa Maslahatlar: Şâri`in hüküm vazederken muteber saymadığını gösterdiği, tercih olunmayacak, hakikatleri bulunmayan maslahatlardır. Faiz yoluyla paranın artırılması gibi.¹²

3- Mürsel Maslahatlar (Mesâlih-i Mürsele): Muteber veya geçersiz sayıldığına dair bir delil bulunmayan maslahatlardır.¹³ Şeriatçe hükmü açıklanmamıştır. Herhangi bir kayıt ve şarta tabi olmadığı için, sözlük manasına uygun olarak maslahat-ı mürsele denmiştir.¹⁴ Menfaat temin ettiği ve zarar giderdiği için bunlar maslahat kapsamındadır.¹⁵ Genel kamu yararı olarak da anlaşılmaktadır.¹⁶ Tartışma konusu olan maslahat türü budur.¹⁷

Bu konunun çalışılması esnasında aynı kökten gelmeleri ve her birinin de yaygın olarak kullanılması sebebiyle maslahat, mesâlih-i mürsele ve istislâh terimleri arasında yaşamakta olduğumuz bir kavram kargaşasını, aralarındaki ilişkiye dair bir karşılaştırma yaparak giderme ihtiyacı duymaktayız: Maslahat *yararı sağlamak, zararı gidermek* anlamında genel bir anlam ifade etmekte ve içerisinde Şâri`in dikkate aldığı/muteber saydığı maslahatlar, geçersiz saydığı maslahatlar ve yine Şâri` tarafından dikkate alınıp alınmayacağı bildirilmemiş maslahatlar olmak üzere üç türü ihtiva etmektedir. Mesâlih/maslahat-ı mürsele Şâri` tarafından dikkate alınıp

¹¹ Bardakoğlu, “Tabii Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislah”, 120.

¹² Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310-311; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 239.

¹³ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 161-162.

¹⁴ Şener, *Kıyas, İstihsan ve İstislah*, 137.

¹⁵ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 310-311.

¹⁶ Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 272.

¹⁷ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 366.

alınmayacağı bildirilmemiş olan maslahatları tanımlayan bir kavramdır. İstislah ise İslam hukuk usûlünde hakkında nass veya icmâ' bulunmayan bir olayda, Şâri' tarafından dikkate alınıp alınmayacağı bildirilmemiş bir maslahata (maslahat-ı mürsele) dayanarak hüküm verme işidir. Diğer bir anlatımla istislâh "mesâlih-i mürsele"yi esas alarak hüküm koymadır. İstislâh delili kullanılırken öncelikle en zarurî ve önemli olanını almak kaydıyla, İslam hukukunun muteber saydığı ve üç kademeye ayırdığı bu maslahatların korunması ve devam ettirilmesi esas alınarak hüküm verilir. İstislâhın temel amacı, iyiliği (maslahat) gerçekleştirmek ve kötülüğü (mefsedet) önlemektir.¹⁸ Tanımlamalarda bu kavramlar arasından hüküm vermede kullanılan kavramın istislâh olduğu anlaşılacakla birlikte, hem teorik hem de pratik olarak maslahat ve mesâlih-i mürselenin de hüküm çıkarmada delil ifade eden kavramlar olarak kullanıldığı görülmektedir. Kanaatimizce bu durum karışıklığın diğer bir sebebidir. Dolayısıyla bu kavramları fakihlerin kullanımındaki mevcut çeşitliliği esas alarak kullanmak durumunda kaldığımızı belirtmek isteriz.

Maslahatın kaynak değeriyle ilgili tartışmaların dinî hükümlerin gayeci yorumundan sonra ortaya çıktığı bilinmektedir. Maslahatın kaynak olarak kullanılabilmesi için genel olarak dinin, insanların mesâlihine yönelik olduğunun belirlenmesi/kabul edilmesi özel olarak da hükümlerin/asılların gayelerinin ortaya konulması gerekliliği kabul edilmiştir.¹⁹ Usulcülerin maslahat düşüncesini ortaya çıkarmaktaki metodolojileri hükümlerin ta'lilini (hükümlerin amaçlarını belirleme) başka bir ifade ile ahkâmın mualllel olduğunu kabul etmeleri olmuştur. Tanrı'nın fiillerinin bir amaç ile mualllel olup olamayacağı konusu aynı zamanda kelâmî tartışmaların önemli bir mevzuu olmuştur.²⁰ Dâvud ez-Zâhirî (270/884) dışındaki

¹⁸ Bardakoğlu, "Tabî Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislâh", 119-120.

¹⁹ Haçkalı, "el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi", 247.

²⁰ Haçkalı, "el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi", 247.

imamlar, fikhın muâmelât kısmında hükümlerin illet ve maksatlarının anlaşılabilir olduğu ve bunların insanların maslahat ve yararları üzerine bina edildiği konusunda görüş birliği içerisinde olmuşlardır.²¹ Bununla birlikte ibadetler haricindeki hukuki münasebetlerde maslahatların hucdet olup olmadığı, hüküm delillerinden bir delil olup olmadığı mevzuunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu ihtilaflara usul kitaplarında genişçe yer verilmektedir.²² İbadetlere ilişkin hükümlerin dînî delillerle bilindiği, bu hususta mürsel maslahatlara göre amel edilemeyeceği hususunda âlimler arasında ihtilaf bulunmamaktadır.²³ el-İzz b. Abdisselâm'a (ö. 660/1262) göre ahiret maslahatları ve mefsedetleri din yoluyla bilinir. Dünya maslahat ve mefsedetlerinin çoğu akıl, tecrübe ve âdetlerle bilinir. Şer'î hükümlerin çoğu da böyledir.²⁴ O, eşyada maslahat ve mefsedet (iyilik ve kötülük) var olduğunu ve bunların, din bildirsın bildirmesin akılla bilinebileceğini açıkça belirtmektedir. Ona göre maslahat ve mefsedet bilgisi, Allah'ın bir lütfu olarak kulların fitratlarına yerleştirilmiştir. Kullar maslahatların çoğunu bilecek kabiliyette yaratılmıştır.²⁵ Maslahatı gözetme ilkesinin şer'î dayanakları açıklanırken daha çok ontolojik delillere başvurulduğu, Allah'ın, yarattığı her varlığa mashaletına olan şeye yönelme yetisi verdiği anlayışından hareket edildiği görülmektedir.²⁶

İslam hukuk tarihinde maslahat konusunun, hükümlerle ilgili olarak iki açıdan incelendiği belirtilir. Bunlardan ilkinde maslahat kavramı, *hükümlerin sağladığı yararlar ya da amaçları* ifade etmekte, ikincisinde ilk

²¹ Mahmasâni, *İslam Hukuk Felsefesi*, 115.

²² Zuhayli, *Fıkıh Usûlü*, 102; Mahmasâni, *İslam Hukuk Felsefesi*, 115-117; Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 312-313; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241-242.

²³ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 312; Mahmasâni, *İslam Hukuk Felsefesi*, 115.

²⁴ Haçkalı, "el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi", 254.

²⁵ Haçkalı, "el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi", 255.

²⁶ "Rabbimiz her şeye yaratılmış özelliklerini veren, sonra onlara yol gösterendir." (20/Tâhâ, 50,)Dönmez, "Maslahat", *DİA*, XXVIII, 79.

kullanımına bağlı olarak *hukûkî çıkarımlarda/ictihatta kaynak olarak kullanılması* ile ilgili tartışmalara konu olmaktadır. Müctehit imamlar döneminden itibaren konuya usul eserlerinde istidlâl, istislâh, istihsân ve kıyas bahisleri içerisinde temas edilmiştir.²⁷ Bütün bu kavramlar aslında fakihler ve mezhep imamlarının âmme menfaatini, iyiliğin temini ve kötülüğün engellenmesini esas alarak mevcut şer‘î hükümleri değerlendirme ve yeni hükümler koyma ortak amaç ve faaliyetinin farklı isimlendirmeleri olmuştur. Ortak bir gaye ve hedefe ulaşmada bu farklı kavramların tercihi sadece bir terminoloji tartışması mahiyetindedir.²⁸ Fıkıh usûlünde bu türden bütün metodolojik çalışmaların genel olarak kıyas adı altında yürütüldüğü bilinmektedir. Fakihler, kıyas prensibinin uygulanmasında, açıklanan gerekçeyi bu gerekçenin söz konusu olduğu her benzer olaya uygulamaya, gerekçesi açıklanmayan hükümlerde ise, önce gerekçeyi tespit edip sonra hükmün uygulama alanını belirlemeye çalışmışlardır. Mesâlih-i mürselede ise, ortaya çıkan meselede hem Şâri‘in bir hükmü yoktur ve hem de olayda hangi tür bir gerekçenin ve gayenin esas alınacağı belli değildir. Hüküm verirken göz önüne alınacak yarar ve zarar mefhumlarının zamanla ve toplumdan topluma değişiklik göstermesi, yeni durum ve şartlara göre Şâri‘in güttüğü maksatları gözeterek, maslahat ve mefseted mefhumlarının yeniden ele alınmasını gerektirmektedir.²⁹ Zamanın değişmesiyle hükümler değiştiğine göre, İslam hukukunun umûmî prensip ve gayelerine göre hüküm vermek şarttır. Mesâlih-i mürselede göre hüküm vermek de bundan başka bir şey değildir. İslam Şeriatında emir ve yasaklar için kriter kabul edilen

²⁷ Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm’da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 247.

²⁸ Bardakoğlu, “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislâh”, 121-122.

²⁹ Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79; Bardakoğlu, “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislâh”, 119-121; Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm’da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 247.

mesâlih ve mefâsid sadece şeriatın maksatlarına uygun ve ona aykırı olmayan şeylerdir.³⁰

Maslahatın hüccet olması ve kaynaklık değeri ile ilgili hususlara yer verme sebebimiz, konunun iyi anlaşılmasına zemin hazırlama ihtiyacının yanı sıra hükmün sebeplere/gerekçelere dayandırılmasında bizzat Kur'ân ve sünnetin delaletinin esas alınmış olması durumudur. *Maslahatın kaynak olarak kullanılabilmesi için genel olarak dinin, insanların mesâlihine yönelik olduğunun belirlenmesi/kabul edilmesi özel olarak da hükümlerin/asulların gayelerinin ortaya konulması gerekliliği*³¹ genel tespitinde “*din*” den kasıt öncelikle Kur'ân sonra da onun açıklayıcısı ve uygulayıcısı konumunda olan Hz. Peygamber'in *sünneti*dir. Ayrıca Kur'ân ve sünnette hüküm koymada kullanılan yöntemlerin maslahatın metodolojisini oluşturmada kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır. Kur'ân'ın hüküm koyarken farklı usulpler kullandığı, bazen açık bir şekilde hükmün illetine ve gayesine işaret ederken, bazen de hükmü vermekle yetindiği, çoğunlukla ise hükmün konulmuş olmasıyla ilgili bir takım sebep, illet veya hikmet denilebilecek yönlerini dile getirdiği tespit edilmiştir. Aynı yöntemlerin Hz. Peygamber'in sünnetinde de görüldüğü kabul edilmiştir.³² Dolayısıyla Kur'ân ve sünnet dinin kaynağı olarak maslahata hucciyette en kuvvetli delaletle sahip olduğu gibi, aynı zamanda her ikisinde hüküm koymada kullanılan yöntemlerin maslahatın metodolojisini oluşturmaya da kaynaklık ettiği anlaşılmaktadır.

³⁰ ez-Zerkâ, *İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, 160; Şener, “İslam Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı”, *AÜİF. Dergisi*, XVIII, 107; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 164-165.

³¹ Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 255; Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79.

³² Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 247.

MASLAHATA İLİŞKİN DELİLLERİN SINIFLANDIRILMASI

Maslahatın geçerliliği konusunda Kur'ân, sünnet, icmâ' kıyas ve dinin temel ilkeleri delil gösterilmiştir. Ayrıca deliller arasında sahabe uygulamalarına önemli bir yer verilmiştir.³³ Biz bu deliller arasında çalışma konumuz olması itibarıyla sünnet/hadisın delaletine yer vereceğiz. Kur'ân naslarının maslahata delaleti bizim araştırma konumuzun dışındadır ve bu konuyla ilgili çeşitli çalışmalar mevcuttur.³⁴ İcmâ', kıyas gibi diğer deliller de tabiatıyla konumuza dâhil edilmeyecektir.

Maslahatları hüccet olarak belirleyen fıkıh usulcülerinin delillerini incelediğimizde – sünnet/hadisın delil olma durumunu göz önünde bulundurarak-, bu delillerin iki farklı kategoride ele alınması gerekliliğine kanaat getirdik. Birinci kategori “İslam dininin gaye ve amacı” bağlamında yapılan delillendirmeleri ihtiva etmekte ve kanaatimizce bu aslî delil olma hüviyetini haiz bulunmaktadır. Bu sebeple birinci sırada yer vereceğimiz bu maddeyi “maslahatın aslî delili ve sünnetin yeri” başlığı altında incelemeyi uygun görüyoruz. Bu sınıflandırma sünnet/hadisın maslahat prensibine kaynaklık etmedeki yeri ve derecesini görmek açısından bize katkı sağlayacaktır. İkinci sırada ele alacağımız kısım ise ‘maslahata delalet eden hadis rivayetleri’ olarak isimlendirmeyi tercih ediyoruz. Bu iki kategori içerisinde sünnet/hadisın yerini tespit etmek önceliğimiz olacaktır.

Çalışma konumuz maslahata ilişkin iki yönü ihtiva edecektir. Birincisi ve çoğunluğu oluşturan Hz. Peygamber’in sünnetinin maslahata uygun (zararın kaldırılması, faydanın temini) olduğunun ispatı yani bir

³³ Zeydan, *İslam Hukukuna Giriş*, 272; Mahmasâni, *İslam Hukuk Felsefesi*, 115.

³⁴ Geniş bilgi için bkz. et-Tûfi, *Şerhu'l-Erbein*, 18-19; Zeyd, *el-Maslahâ fi Teşri'il-İslâmî ve Necmuddîn et-Tûfi*, 23-25; Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241-242; Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 103.

durum tespiti, ikincisi ise Hz. Peygamber'in maslahat gereği mevcut bazı uygulamaları terkederek yeni hükümler bina etmesi ile ilgili hususları muhtevî kısım olacaktır. Bu ikinci yön daha çok mesâlih-i mürsele prensibine zemin oluşturacak bir mahiyet arz etmektedir.

I. MASLAHATIN ASLÎ DELİLİ VE SÜNNET'İN YERİ

A. MASLAHATIN ASLÎ DELİLİ

Maslahat prensibine sünnet/hadisın kaynaklık etmedeki derecesini görmek için fıkıh usulcülerinin maslahatın kaynak değerlendirmesinde hangi delillere öncelik verdiklerini görmek gereklidir.

Araştırmamız esnasında gördüğümüz üzere fıkıh usulcülerinin maslahat prensibini delillendirmede birinci derecede esas aldıkları husus *İslâm'ın amacının insanların maslahatlarını gerçekleştirmek ve korumak olduğu*³⁵ anlayışı olmuştur. Şeriatin nasları ve muhtelif hükümlerinin, Şeriatin sadece kulların maslahatlarını gerçekleştirmek üzere vazedildiğini göstermekte olduğunu belirtmişler bu sebeple maslahatları benimsemeyi, şeriatin mahiyeti, dayandığı esas ve gönderiliş gayesiyle bağdaştırmışlardır.³⁶ Fıkıh usulcülerinin bu husustaki izahlarına yer vermek konunun açıklığı kavuşmasını sağlayacaktır: el-İzz b. Abdisselam hükümlerin tamamının amacının maslahatın temininde odaklaştığını belirtmekte³⁷ ve görüşlerini şöyle ifade etmektedir: *Maslahatın temini ve mefsetetin kaldırılmasına yönelik İslam'ın maksatlarını inceleyen kimsede, hakkında nas, icmâ' veya özel bir kıyas bulunmasa dahi maslahatın ihmal edilmeyeceğine, mefsetetten de kaçınılması gerektiğine dair inanç ve bilgi oluşur. Kitap ve sünnetin maksadını araştırırsak biliriz ki, Allah az olsun çok olsun hayrı em-*

³⁵ Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241-242.

³⁶ Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 315-317.

³⁷ Haçkalı, "el-İzz b. Abdisselâm'da Maslahat-İctihat İlişkisi", 249.

retmiş, yine az olsun çok olsun şerri yasaklamıştır....”³⁸ Yine el-İzz b. Abdisselâm’ın şu açıklaması konunun en veciz ifadesidir: “İslam’ı araştıran, Kur’ân ve sünnetin maksatlarını kavrayan kimse, emredilen şeylerin hepsinin, ya maslahatların gerçekleştirilmesi veya mefsedetin kaldırılması, ya da her iki durum için olduğunu görür.”³⁹ Bu husus kısaca *celbi menâfi’ def’i mefâsid* kavramıyla ifade edilmektedir. Şâtıbî (790/1388), hükümlerin teşrî’i sırasında kulların maslahatlarının amaçlandığını, maslahatların belli konu ve alanlarla sınırlandırılmadan, mutlak surette ve genel anlamda dikkate alındığını belirtmektedir.⁴⁰ Karâfi (684/1285), *emrin maslahata, nehyin meşfedete tâbi olduğunu, fakat bunun Mu’tezilenin öne sürdüğü gibi akli vucûb gereği değil Allah’ın lütf ve fazlının bir sonucu olduğunu* belirtir.⁴¹ İbn Âşûr (1393/1973), İslam’ın en büyük gayesinin “maslahatların temin edilmesi ve fesadın ortadan kaldırılması” olduğunu, bunun fikhın açık ve küllî delillerinden anlaşıldığını belirtir.⁴² İbn Âşûr’un bu husustaki yaklaşımını ele alan çalışmalarda O’nun görüşleri şöyle detaylandırılır: “İbn Âşûr İslam Teşrî’inin genel maksatlarını, şer’î hükümlerin özel bir türüne ait olmayıp onların tümünde veya ekserisinde Şâri’in dikkate aldığı manalar ve hikmetler olarak tanımlamaktadır. O, İslam’ın genel gayesi olarak “toplum düzeninin korunması ve bu düzenin devamının sağlanması”nı göstermekte ve bunun yegane yolunun, topluma hâkim olan unsurun yani insanın düzeltilmesi olduğunu düşünmektedir. İnsan türünün salahlından maksat onun aklının, amelinin ve içinde yaşadığı çevrenin salahlıdır. Kur’ân’da islah ve salahlın aranması, fesadın ortadan kaldırılması doğrultusunda pek çok ayet vardır. Bütün bu küllî deliller kesin bir şekilde İslam’ın maslahatların sağlanması (celbu’l-menâfi) ve zararların kaldırılmasını

³⁸ Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm’da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 249.

³⁹ Haçkalı, “el-İzz b. Abdisselâm’da Maslahat-İctihat İlişkisi”, 250.

⁴⁰ Şâtıbî, *el-Muvafakât*, II, 51.

⁴¹ Apaydın, “Karâfi’nin İzlediği Yöntemin Genel Çizgileri ve Maslahat Anlayışı”, 271.

⁴² Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 130.

(*def'u'l-mefâsid*) istediğini göstermektedir..⁴³ Zuhaylî (1350/1932), *dinin hükümlerinin, insanlara bir rahmet olmak üzere, maslahatlar ve onların gerçekleşmesi esası üzerine kurulduğunu* belirtir.⁴⁴ Ebû Zehra'ya (1898/1974) göre, *fıkhın bütün hükümlerinin insanların maslahatlarını (yararlarını) ön plâna almış olduğu, istikra' (tümevarım) ve nass'larla sâbit oluşundan anlaşılır.*⁴⁵ Bütün emir ve nehiyeleriyle İslam dininin kulların dünya ve ahirette mutlu olmaları amacını güttüğü, dinin koyduğu her hükmün, gerçekte insanların yararına olduğu belirtilmiştir.⁴⁶

Fıkıh usulcülerinin bu izahlarından anlaşılmalıdır ki 'İslam dininin dolayısıyla İslam teşri'inin genel gaye ve maksatları, küllî kaideleri, emir ve yasaklarının bütünlük içinde ele alınmasından çıkan mesaj'ı dikkate alma, maslahat prensibinin en önemli kaynak ve dayanağını teşkil eder. Hakkında ayrıntılı naslar olmasa dahi İslam dininin genel mesajlarından maslahatın sağlanması mefsetetin kaldırılması gerekliliği anlaşılır. Bir başka ifade ile Kur'ân ve sünnetin hüküm ve mesajlarının bütününden anlaşılman, insanların maslahatını temin ve mefsetedi giderme gayesidir. Kısacası maslahatın kabulü ile ilgili temel esas dinin yani Kur'ân ve sünnetin varoluş gayesinde mevcuttur ve bu yön deliller sıralamasında kanaatimizce aslı delili oluşturur. Konumuz sünnet/hadisın maslahata delaleti olduğundan konumuza özel vurguyu sünnetin maslahata delaletinin de Kur'ân gibi sünnetin bütününe göz önünde bulundurulmasından kaynaklandığını belirterek yapmamız gerekir. Konumuz sünnet/hadisın delaletini araştırmak olmakla birlikte zaman zaman *Kur'ân ve sünnet* şeklinde Kur'ân'la birlikte telaffuz etmemiz bir zorunluluk

⁴³ Günay, "Tâhir b. Aşûr'un Makâsîd Anlayışı", 396-397.

⁴⁴ Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 103.

⁴⁵ Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241-242.

⁴⁶ Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241-242; Şener, "İslam Hukukunda Maslahat ve Mefseted Anlayışı", *AÜİF. Dergisi*, XVIII, 107; Bardakoğlu, "Tabiî Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislah", 119-120.

neticesindedir. Çünkü bahsettiğimiz hususlar sünnet'in Kur'an'a bağlı olduğu hususlardır. Dinin genel gaye ve mesajının esas alındığı konularda sadece sünnet kavramını kullanarak yapılacak izah eksik kalacaktır. Ayrıca Kur'an'ın, sünnetin en önemli kaynağı olması ve sünnetin Kur'an'dan bağımsız düşünülmeyeceği gerçeği bahsettiğimiz zorunluluğu doğurmaktadır.

Maslahatın aslı delili olarak gördüğümüz, dinin gaye, maksat ve genel mesajını temel alan anlayışın "sünnet-hadis/rivayet" kavramları içerisinde ancak "sünnet" kavramı ile ifadelendirilebileceği kanaatindeyiz. Sünnetin rivayet/hadislerden farklı biçimde sahip olduğu bütünlüklü, genel ve kapsamlı anlam içeriği sebebiyle dinin gaye, maksat ve genel mesajının temel alındığı bir düzey ancak sünnet ifadesiyle karşılanabilmektedir. Başka bir ifadeyle sünnet- rivayet/hadisın maslahata delaletinde, sünnet, bütünü ve genel mesajı, rivayet/hadis ise bütünün parçalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır denilebilir. Aralarında yakın bir ilişki olmakla birlikte, "sünnet" ve "hadis" in birbirinden farklı kavramlar olduğuna dikkat çekmek gerekmektedir. Bu kavramların gerek sözlük gerek ilk asırlardaki terim/istilahî tanımlarına bakıldığında birbirlerinin yerine pek kullanılmadıkları görülmektedir. İlk asırlarda sözlük anlamına uygun olarak sünnet daha çok davranış ile ilgili bir kavram olup genellikle Hz. Peygamber'in takip ettiği yol kastedilmektedir. Hadis ise sözlü rivayetin adıdır. Sünnet hadisten daha genel ve hadislerin doğru olup olmadığını tespit için temel ölçüttür. Hadis ise sünnetin en önemli kaynaklarından birisidir. Yine bu dönemde sünnet, sadece Hz. Peygamber'den sadır olan bir fiil değil, toplumun uygulamaya koyduğu tutum ve davranışlardır. İlk iki asırdan sonra gelen hadisçiler bu iki kavramı eşanlamlı olarak kabul etmeye başlamışlardır. Sünnet ve hadisi doğru anlamak için bu iki kavram

arasındaki farkın yeniden ortaya konması gerekmektedir.⁴⁷ Süleyman Nedvî'ye göre sünnet ve hadisin aynileşmesi birçok yanlışlığı beraberinde getirmiştir ki ona göre hadis, Hz. Peygamber'in söz, fiil ve halleriyle ilgili sözlü rivayetlerdir, sünnet ise hadis, hatta Kur'ân'la gelen mütevatir uygulamalardır.⁴⁸ Sünnet- hadis farkı, sünnet tanımlarından da anlaşılabilir. Sünnet “*Hz. Peygamber'in, İslam dininin öğretilerini açıklamak, uygulamak, dinî ve ahlakî açıdan müminlere örnek olmak için ortaya koyduğu söz, tatbikat ve takrirlerin (onayların) genel adıdır.*”⁴⁹ Başka bir tanıma göre ise “*Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kendi döneminde İslam toplumunu, akîde, ibadet, tebliğ, eğitim, ahlak, hukuk, siyaset, ekonomi gibi çeşitli alanlarda; kısacası bireysel, toplumsal ve evrensel olmak üzere hayatın her alanında yönlendirip yönetmede, Kur'ân başta olmak üzere, esas aldığı ilke ve prensipler bütünüünün oluşturduğu bir “zihniyet” ya da “dünya görüşü”dür.*”⁵⁰

B. SÜNNET'İN MASLAHATA DELALETİ

Sünnetin maslahatı gözetme yolu Kur'ân'ın maslahatı gözetme yöntemine benzetilmiştir. Maslahat özelinde Kur'ân Sünnet benzerliğine geçmeden önce genel anlamda bu benzerliğe temas etmek gerekmektedir.

“Hz. Peygamber'i Kur'ân'dan ayrı mütalaa etmenin imkânı yoktur. Zira O'nun sünnetinin, yani ortaya koyduğu modelin temel dayanağı bizzat Kur'ân'dır, diğer bir ifade ile sünnet temelde Kur'ân'dan kaynaklanmıştır. Çünkü Hz. Peygamber'in inanç, düşünce, davranış ve hedeflerine yön veren, bunları belirleyen Kur'ân'dan başka bir şey

⁴⁷ Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 23- 24; Yücel, *Hadis Usûlü*, 37; Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 43-73.

⁴⁸ Süleyman Nedvî, *Tahkiku Ma'na'-Sunne*. (Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, 24 den naklen)

⁴⁹ Ünal, “Sünnet: Çağlarüstü Örneklik”, 67.

⁵⁰ Kırbaçoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 83.

*değildir.*⁵¹ sünnetin temel kaynağının Kur'ân olması sünneti uygulamanın yolunun Kur'ân'ı uygulamaktan geçtiğini göstermektedir. Kur'ân dışında yer alan Sünnet'e ait unsurları tespit etmekte de Kur'ân temel kriterdir. Kur'ân, sünnetin temel kaynağı olmakla birlikte tek kaynağı değildir. Kur'ân dışındaki sünnete ait unsurlar, hadislerde, siyer ve tarih kitaplarında ifadesini bulmuş olan unsurlardır.⁵²

Hz. Peygamber'in en temel görevi Kur'ân'ı tebliğ ve tebyin etme yükümlülüğüdür. Bu tebyin (açıklama) faaliyetinin içerisinde Kur'ân'ın mücmel ve müşkil ayetlerinin izahı, umûmîlik ifade eden ayetlerinin tahsîsi, mutlak ifade eden ayetlerinin takyîdi, ayet hükümlerinin teyîdi ve Kur'ân da bulunmayan hükümlerin konması gibi hususlar yer almaktadır. Hz. Peygamber'in bütün bu alanlardaki söz ve uygulamaları sünnet/hadislerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Kur'ân'ın maslahata delaleti, naslarının maslahatı gözetmeye uygun vazedilmiş olması ve ahkâm için yeteri kadar geniş muhtevaya sahip olması yönü ile açıklanmaktadır. Sünnetin maslahata delaleti de aynı yönlerle ve özellikle de O'nu açıklaması yönüyle Kur'ân'a benzetilmiştir.⁵³ Kur'ân'ın her ayetinin bir maslahatı kapsadığı, açıklamanın açıklanana yani sünnetin Kur'ân'a uygun olduğu ve bu sebeple sünnette maslahatın pek çok örneğinin bulunduğu ifade edilmiştir.⁵⁴ Mustafa Zeyd, maslahata delil teşkil etmede sünnetin yöntem ve tarzının Kur'ân'a benzerliğini üç maddede şöyle izah etmektedir

⁵¹ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 77.

⁵² Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet*, 90-91; Ertürk, "Kur'ân İslam'ı Söyleminin İlmî Değeri", 227.

⁵³ Zeyd, *el-Maslaha fî Teşrî'il-İslamî ve Necmuddîn et-Tüfi*, 23-25.

⁵⁴ et-Tüfi, *Şerhu'l-Erbeîn*, 18-19.

1. Kur'ân hükümlerini teyid etme: Bu yönüyle sünnet'in maslahata uygunluğu Kur'ân naslarının maslahata uygunluğu gibidir.⁵⁵

2. Kur'ân da geçen hükümleri açıklama: Bu hükümler teşri' dönemine has şartlar taşıyorsa âmm (genel), bu dönemi çevreleyen şartlar ve durumlarla ilgili ise hâs (özel) tır. Namazın farzları ve vakitleri, hac menâsiki, orucun keyfiyeti gibi hususlar bütün zaman ve mekânlar için maslahat taşıyan âmm hükümlerdir. Hz. Peygamber'in hataen öldürmeye diyeti yüz deve, bin dinar altın veya on bin dirhem gümüş olarak açıklamasında ise özel durumlar gözetilmiştir. Bu üç çeşidin değeri Arap çevresinde eşit ya da birbirine yakındır, örnekler bu çevreye hastır. Bu sebeple çevre ve şartların değişimi göz önünde bulundurularak maslahatı gerçekleştirecek şekilde uygulama yapılması gerekmektedir.⁵⁶

3. Kur'ân'da olmayan hükümlerin çıkarıldığı durumlar.

Bu kısımda hüküm tamamen mübeyyine aittir. Hüküm muayyen bir çevreye ait şartlar gözetilmişse hâs, çevre ile ilgili hususi şartlar gözetilmemişse âmmdır. Oluşumunda çevre ile ilgili şartlar gözetilmesine şu örnek verilebilir. Hz. Peygamber "Müşriklere muhalefet edin, sakallarınızı uzatın, bıyıklarınızı kısıltın" hitabında bulunmuştur. Bu ifade teşri'in dönemsel olduğuna delalet ediyor. Burada teşri' döneminde müşriklerin giyimi gözetilmiş, onlara muhalefet kastedilmiştir. İnsanların giyimi değişkenlik gösteren bir durumdur.⁵⁷

Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetinin maslahata delaleti konusunda pek çok şey söylenebilir, ancak biz bu delaletin veciz bir biçimde ifadesine yer vererek bu hususu tamamlamak istiyoruz: "*Şer'î hükümlerin gayeleri*

⁵⁵ Zeyd, *el- Maslaha fi Teşri'il-İslamî ve Necmuddîn et-Tüfi*, 26.

⁵⁶ Zeyd, *el- Maslaha fi Teşri'il-İslamî ve Necmuddîn et-Tüfi*, 26.

⁵⁷ Zeyd, *el- Maslaha fi Teşri'il-İslamî ve Necmuddîn et-Tüfi*, 27.

bağlamında maslahatı gözetme ilkesinin dayanaklarını Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in rahmet olma özelliğine, yine Kur'ân'ın öğüt, şifa, hidayet ve rahmet oluşuna⁵⁸, Peygamber'in çağrısının hayat verici olduğuna⁵⁹ dikkat çeken, salâhi, sâlih ameli öven ve fesadı yeren, Allah'ın kullara zorluk değil kolaylık murat ettiğini belirten, insanlara yararlı olan davranışları ve kolaylaştırmayı özendiren, buna karşılık zararlı davranışları ve güçlük çıkarmayı yasaklayan âyetler ve hadisler oluşturur. Kur'ân-ı Kerîm'in birçok âyetinde insanın ve evrenin boş yere değil bir gaye için yaratılmış olduğunun belirtilmesi, pek çok hadiste de bu temayı destekleyen ifadelerin yer almış olması, hükümlerin konuluş amacının dünya ve ahiret maslahatı sağlamak ve gerçek mutluluğa eriştirmek olduğu hususunda fikir birliği oluşmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁰

Kanaatimizce sünnetin maslahata delaletinin en açık delili/dayanağı Hz. Peygamber'in uygulamalarında esas aldığı bazı temel prensiplerin mevcudiyetidir. Bu temel prensipler Hz. Peygamber'in fiil ve sözlerinde maslahatı esas aldığını göstermektedir. Bunların en önde gelenleri zorluğun kaldırılması, kolaylaştırma, iyiliğin ve faydalı işlerin emredilmesi (ma'rûf, salih amel), kötülüğün ve zararlı şeylerin yasaklanmasıdır. Bu esaslar Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine yön veren, sünnet özelliği taşıyan en temel hususlar olmuştur.

Hz. Peygamber'in sünnetinin bütününde gözetilmiş olan, başka bir ifadeyle onun sünneti olan bu prensiplerle ilgili söz, uygulama ve onay örneklerini ikinci kısmı oluşturan “maslahata delalet eden hadis rivayetleri” başlıklı kısımda ele almaya çalışacağız. Sünnetin bütününde hâkim olan unsurlarla ilgili bir hususta yer verilecek konuların örnek kabilinden olacağı zannederiz açıklamaya ihtiyaç duyulmayacak anlaşılır bir durumdur.

⁵⁸ 10/ Yûnus, 57-58; 21/el-Enbiyâ, 107; 45/el-Câsiye, 20.

⁵⁹ 8/el-Enfâl, 24.

⁶⁰ Dönmez, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII, 79.

Bu örneklerin ele alınacağı ikinci kısma geçmeden önce sünnet-maslahat ilişkisi konusunda özel yaklaşımından dolayı Şâtîbî'nin görüşlerine temas etmek istiyoruz.

Şâtîbî, maslahat-ı mürsele'yi sünnet ile temellendirmektedir. O, bu temellendirmeyi yaparken öncelikle sünnet kavramının istilah olarak birkaç anlamda kullanıldığını belirtmekte ve mürsel maslahatları sünnetin üçüncü sıradaki anlamına dâhil etmektedir.

O'nun değerlendirmesine göre; ilk olarak sünnet, Kur'ân dışında Hz. Peygamber'den nakledilen şeylerin genel adıdır. Sünnetin ikinci manası "bid'at olmayan şey" demektir. Mesela bir kimse Hz. Peygamber'in davranışına uygun harekette bulunduğu zaman "filan kişi sünnet üzere-dir" denilir. Üçüncü anlamı itibarıyla sünnet kavramı, "sahabenin işleye geldikleri şeyler" demektir. Sünnet diye isimlendirilen bu şeylerin Kitap'ta veya sünnette olup olmamasına bakılmamaktadır. Çünkü bu halleriyle onlar: Ya kendilerince sabit olan ve bize kadar ulaşmayan bir sünnete tâbi olmuşlar, ya da üzerinde tümünün veya halifelerinin icmâ' ettiği bir ictihada dayanmışlardır. Onların bir konuda görüş birliği etmeleri,(şer'î delillerden biri) icmâ'olmaktadır. Halifelerin icmâ'ı ise aslında tüm sahabe-nin icmâ'ı anlamına gelir. Çünkü maslahat gereği tüm insanları bir şey ile amel etmeye sevk etmeleri ve bu arada sahabe-nin böyle bir anlayışa karşı herhangi bir tepki göstermemesi, onların da o hükme katıldıklarını gösterir. Bu durumda mürsel maslahat ve istihsân (a dayalı uygulamalar) sünnetin bu sonuncu kullanım şekli altına girer. Nitekim sahabe devrinde gerçekleştirilen içki cezasının seksen sopya çıkarılması, zanaatkârların tazminle sorumlu tutulması, Kur'ân'ın bir Mushaf altında toplanması, bütün inan-anların Kur'ân'ı yedi çeşit okuma şekli içerisinden tek bir şekilde okumalarının sağlanması, divanların kurulması ve benzeri uygulamalar bu kabildendir.⁶¹

⁶¹ Şâtîbî, el- Muvâfakât, IV, 2-5.

Şâtîbî'nin sahabe uygulamalarını "sahabenin işleye geldikleri şeyler" ifadesiyle sünnete dâhil etmesi, ilk iki asır âlimlerinin yaklaşımlarında mevcut olan bir anlayışı işaret etmektedir. Daha önce de belirttiğimiz üzere Sünnet ilk asırlarda sadece Hz. Peygamber'e ait olan uygulamaları değil başta sahabe olmak üzere ilk nesillerin uygulamalarını da ihtiva eden bir anlam içeriğine sahipti. Sünnetin bu anlam içeriği göz önünde bulundurulduğunda bu konuya verilebilecek başka örnekler de mevcuttur. Sahabe ve onlardan sonra gelen müctehidler ictihadlarında maslahatın gözetilmesi ve hükümlerin maslahatlara dayandırılması yolunu benimsemişler ve bu esasa göre bazı uygulamalarda bulunmuşlardır.⁶² Sahabe uygulamalarının sünnete dâhil edilmesi anlayışından hareketle bu uygulamalara dair daha önce verilen örnekleri biraz genişleterek yeni bazı örnekleri de zikretmek istiyoruz:

a) Hz. Ebû Bekir döneminde o zamana kadar dağınık halde bulunan Kur'ân'ın Mushaf haline getirilmesi, Hz. Ömer'in "Vallahi Kur'ân'ı Kerim'in toplanmasında İslam için hayır ve maslahat vardır" sözü.⁶³

b) Hz. Ömer'in, bazı uygulamaları:

-Şahsî mallarıyla devlet otoritesine dayanarak aldıkları malları birbirine karıştıran vâlilerin mallarını ikiye bölerek yarısına el koyması,

-Tüm müslümanların maslahatını düşünerek fethedilen toprakları sahiplerinin elinde bırakması,

-Artık İslam kuvvetlendi diyerek müellefe-i kulûba zekâtlardan pay vermemesi,

-Kıtlık senesinde hırsızların elini kesmemesi,

-Hapishaneler açması,

⁶² Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 315-317.

⁶³ Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241; Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 103-104; Zeydan, *Fıkıh Usûlü*, 317; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, 164-165.

-Çok kullanılmasına engel olmak için bir kelime de verilen talakı üç sayarak geçerli kabul etmesi,

-Kısaстан kurtulma yolunu kapatmak için bir kişiye karşılık katil grubunun öldürülmesini emretmesi,

-İddet bitmeden evlenilmesine engel olmak için böyle evlenen bir kadını ayırması.⁶⁴

c)Yed-i emin sayılan sanatkârlar kendilerine teslim edilen malı tazmin etme işiyle mükellef tutulmadıklarını görünce, teslim aldıkları malları hakkıyla koruma konusunda gevşek davranmışlardı. Bu sebeple Hulefâ-i Râşidîn, sanatkârlara, telef ettikleri takdirde malı tazmin ettirme yoluna gitmişlerdir.⁶⁵

II. MASLAHATA DELALET EDEN HADİS RİVAYETLERİ – SÖZ, FİİL ve TAKRİRLER-

Önceki bölümde Kur’ân gibi sünnetin bütünüünün de maslahatı gözetme mefseleti giderme esası üzerine bina edildiğini izah etmeye çalıştık. Bu durum Sünnet’te ve hadislerde maslahata riyeti gözeten pek çok hususun mevcudiyetini ifade etmektedir ve bir makale içerisinde bütün bu hususları ortaya koymanın imkânsızlığı ortadadır. Bu sebeple çalışmamızın bu kısmında maslahatla ilgili yer vereceğimiz konular örnek sadedinde olacaktır. Başka bir ifade ile bir bütünü oluşturan parçalardan örnekler verilecektir. Kanaatimizce bu örneklerin az veya çok olması rivayet/hadislerin maslahata delalet gücünü artıracak veya azaltacak değildir. Çünkü aslolan Kur’ân gibi Sünnet’in hükümlerinin de maslahatı temin mefseleti giderme gayesi üzerine şekillendiği gerçeğidir. Hz. Peygamber’in gerek söz gerekse fiil ve takrirleri ile ilgili zikredeceğimiz maslahata ilişkin rivayet örneklerini,

⁶⁴ Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241; Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 317; Zuhaylî, *Fıkıh Usûlü*, 103.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. (Ebû Zehra, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, 241; Zeydân, *Fıkıh Usûlü*, 317; Şener, *Kıyas, İstihsan ve İstislah*, 152-155.)

delillendirmede en çok kullanılan “*Lâ darara velâ dirâra*” hadisi hariç, rivayet tekniği açısından incelemeye tâbi tutmayacağımızı da belirtmek isteriz. Pek çok rivayet örneği bulunan böyle bir konuda bu tür bir inceleme çalışmanın kapasitesini aşacağı gibi aslında konunun özüne de katkı sağlamayacaktır. Çünkü Hz. Peygamber’in sünnetinin bütünüdür dikkate alınmasından çıkan mesaj onun insanların maslahatını temin etme gayesi üzerine bina edilmiş olduğudur. Zorluğun kaldırılması, kolaylaştırma, iyiliğin ve faydalı işlerin emredilmesi (ma’rûf, salih amel), kötülüğün ve zararlı şeylerin yasaklanması ile ilgili verilecek rivayet örneklerinin en azından muhteva itibariyle sünnete uygun olacağı açıktır. Rivayetlerde ortaya çıkabilecek çeşitli kusurlar her bir rivayet için dikkate alınmayı gerektirse de maslahat konusunda sünnetin mesajını etkileyecek bir değer ifade etmeyecektir. Fakat örnekler rivayetlerle ortaya konacağı için öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki; Hz. Peygamber’in gerek söz gerekse fiil ve takrirleri ile ilgili zikredeceğimiz örneklerin her biri âhâd rivayet kategorisine dâhildir. Âhâd haber kategorisindeki hadisler sıhhat için öngörülen şartları taşıdıkları takdirde zann-ı galib (kuvvetli kanaat) ifade ederler. Bu şartlar hakkında da görüş birliği bulunmadığı bilinmektedir. Ehl-i hadis ve Şâfiî çizgisi hadisin güvenilirliğini tespit etmede isnadla ilgili şartları esas alırken Hanefî ve Mâlikîler isnadla ilgili şartları yeterli görmeyerek muhtevaya yönelik şartları esas almışlardır. Bu sebeple bir rivayetin sıhhati ile ilgili sonuca ancak rivayetin isnad ve metin açısından incelenmesiyle ulaşılabileceğini zikretmek gerekir.

A. HZ. PEYGAMBER’İN SÖZLERİ

Maslahata delaleti konusunda hadisleri birkaç sınıfa ayırarak değerlendirmek uygun görünmektedir.

1) Genel İlke Niteliği Taşıyan Rivayetler

Maslahata delil teşkil eden genel ilke niteliğindeki rivayetler, zararın kaldırılması, faydanın sağlanması ve

zorluğun giderilmesi, kolaylığın temini gibi en temel prensipleri ifade eden rivayetlerdir.

a) Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur. (Lâ Darara ve Lâ Dirâra)

“Lâ darara velâ dirâr” hadisi, maslahat konusu üzerinde çalışan fakihlerin en fazla delil gösterdikleri hadis olmuştur.

Rivayet, İmâm Mâlik’in *Muvatta*’ı, İbn Ebî Şeybe’nin *Musannef*i, Ahmed b. Hanbel’in *Musned*’i, İbn Mâce, Taberânî, Dârakutnî ve Hâkim’in eserlerinde yer almaktadır.⁶⁶ Hadis Buhârî ve Muslim’de yer almamakta, Hâkim, “Muslim’in şartına uygun olduğunu” belirterek zikretmektedir.⁶⁷

“Lâ darara velâ dirâr” hadisinin, çeşitli tariklerinde farklı lafızlarla yer aldığı görülmektedir.⁶⁸

“Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur.” hadisini inceleyen bir araştırmada rivayet tekniği açısından elde edilen sonuç şöyle ifade edilmektedir: *Raviler hakkında ortaya konan görüş ve düşünceler hadisin rivayet tekniği bakımından müsned olarak sahih bir versiyonunun bulunmadığını ortaya koymaktadır. Mürsel ve munkatî versiyonları da tenkitten kurtulamamıştır. Bağımsız olarak hiçbir isnad, hadis rivayet kriterlerince sıhhat vasfını kazanamıyor. Ancak varyantlarının çokluğu ve Ebû Dâvud vb. âlimlerin hadis hakkında “fıkıhın üzerinde geliştiği haberlerden birisi” şeklindeki şahadetlerine dayanarak İbn Salah hasen olduğuna hükmetmiştir. Nevevî de varyantlarının birbirini takviye*

⁶⁶ Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, Akdiyye, 26; İbn Mâce, Ahkâm, 17; Taberânî, *Kebîr*, II, 86; Dârakutnî, *Sunen*, IV, 227.

⁶⁷ Hâkim en-Neysâbüri, *el-Mustedrek*, 2/66.

⁶⁸ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Dârakutnî, *Sunen*, IV, 227.

*ettiğini ve hadisin hasen vasfını kazanabileceğini ifade etmiştir.*⁶⁹

Nevevî hadisi (ö.676/1277) “el-*Erbaûne'n-Neveviyye*,” adlı eserinde, otuz ikinci hadis olarak nakletmektedir.⁷⁰ Nevevî, hadiste geçen *darar* kelimesini “kendisine zarar vermeyene zarar vermek”, *dirar* ı ise “kendisine zarar verene gayri meşru bir şekilde zarar vermek” olarak açıklar.⁷¹ Benzer şekilde *darar*, “mutlak anlamda başkasına zarar verme”, “ibtidâen verilen zarar” *dirâr* ise “ bir zarara karşılık olarak zarar verme” şeklinde de izah edilmektedir. Taraflardan her birinin, diğer tarafa zarar vermeyi amaçlaması söz konusudur.⁷² Hadisten anlaşılan mana; Kişinin kendisine ve başkalarına zarar vermesinin yasaklandığı, bu yasağa rağmen zarar veren olursa, zarar görenin intikam almak üzere zararlarla mukabele etmemesi gerekliliğidir.

Fakihlerin izahlarına göre; ”Zarar vermek de, zarara zararlar karşılık vermek de yoktur.” hadisi, maslahatların ortaya konmasını ve mefsedetlerin giderilmesini gerektiren önemli bir delildir. Bu büyük kaideyle Hz. Peygamber müslümanların önüne zarar ve fesat penceresini kapatmaktadır. İslam dininde insanların dünya ve ahiret menfaatleri dışında herhangi bir şeye izin yoktur. Zarar mefsedetin kendisidir. Maslahat ve mefsedet zıt kavramlardır, bunlar arasında bir ara kavram yoktur. Gazzâlî'nin açıkladığı gibi mefsedetin defî maslahattan bir çeşittir. Din mefsedetin giderilmesini öngördüğüne göre faydanın kabullenilmesi gerekir ki o da maslahattan ibarettir.⁷³

⁶⁹ Geniş bilgi için bkz. (Özafşar, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, 125.); Nevevî, *el-Erbaûne'n- Neveviyye*, 49.

⁷⁰ Nevevî, *el-Erbaûne'n- Neveviyye*, 49.

⁷¹ Nevevî, *el-Erbaûne'n- Neveviyye*, 49

⁷² Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 366; et-Tûfî, *Şerhu'l-Erbain*, 15.

⁷³ Gazzâlî, *Mustasfâ*, I, 366; et-Tûfî, *Şerhu'l-Erbain*, 15; el- Bûtî, *Davâbitu'l- Maslaha fî Şerîati'l- İslamiyye*, 91; Şelebî, *Ta'lîlu'l- Ahkâm*, 289.

Zarar konusundaki küllî kaideler “*Lâ darara ve lâ dirâra*” hadisinin çeşitli açılardan ifadesi olarak kabul edilmiş ve hadis, pek çok fikhî ahkâma dayanak teşkil etmiştir.⁷⁴

“*Lâ darara ve lâ dirâra*” hadisi temel bir ilke olarak Mecelle’nin 12. maddesinde “*Zarar ve mukabele-bizzarar yoktur*” şeklinde yer almış ve akabinde bundan çıkarılan ilgili diğer kaideler sıralanmıştır.⁷⁵ Bu kaidelerden bazıları şunlardır:

“Zarar izale olunur.” (md. 20)

“Bir zarar kendi misliyle izale olunamaz.” (md. 25)

“Zarar-ı âmmı def için zarar-ı hâs ihtiyar olunur.” (md. 26)

“Zarar-ı eşed zarar-ı ehaf ile izale olunur.” (md. 27)

“Def’i mefâsid celb-i menâfi’den evladır.” (md. 30)

Bu hadise özel ve önemli bir anlam veren ve maslahat prensibinin gözetilmesi konusundaki görüşlerini bu hadisin şerhi çerçevesinde dile getiren Hanbelî fakihî Necmuddin et- Tûfî’nin (ö.716) görüşlerine ayrıca yer vermek gerekmektedir.

Tûfî, maslahatlara ilişkin görüşlerini, Nevevî ’nin (ö.676/1277) “*el-Erbaûne’n- Neveviyye*” adlı eserini şerh ederken, otuz ikinci hadis olan *Lâ darara ve lâ dirâr* hadisine geldiğinde açıklamıştır.

Tûfî şer’î delillerin, on dokuz tane olduğunu belirterek başta Kitap, sünnet olmak üzere bu delilleri sıralamakta ve daha sonra şu açıklamayı yapmaktadır: “*Bu on dokuz delilin en kuvvetlisi nass ve icmâ’dır. Bu ikisi maslahatın gözetilmesi ilkesine ya uyarlar, ya da aykırı olurlar. Nass ve icmâ’, maslahata uyarsa ne âla! Bir hükümde üç delil (nass, icmâ’ ve “zarar yoktur” hadisinden elde edilen*

⁷⁴ Aybakan, “Zarar”, *DİA*, XXXXIV, 132.

⁷⁵ *Mecelle* (Açıklamalı), 21.

maslahatın gözetilmesi ilkesi) birleşmiş olur. Nass ve icmâ', maslahata aykırı olursa, maslahatın gözetilmesine öncelik verilmesi gerekir. Bu uygulama nassın ve icmâ'ın tahsisi (sınırlandırma) veya beyanı (açıklama) yoluyla olur. Yoksa bu nassın ve icmâ'ın ihlal edilmesi veya devreden çıkarılması anlamına gelmez. Bu durum açıklayıcı fonksiyonundan dolayı sünnet'in Kur'ân'a göre öncelikli olmasına benzer.”⁷⁶

Tûfi' tahsis ve beyanın uygulamasının nasıl olacağını şöyle izah etmektedir:

“Bu hususun temellendirilmesine gelince, nass ve icmâ' ya tümüyle bir zarar ve mefsedeti gerektirirler veya gerektirmezler. Herhangi bir zararı gerektirmediklerinde, maslahatın gözetilmesi ilkesi ile uygunluk arz ederler. Zarar gerektirdiklerinde ise bu zarar, ya her ikisinin medlûlünün tamamı olur veya bir kısmı olur. Şayet tamamı ise (her iki delilin yorumlanmasıyla elde edilen tüm sonuçlar bu zarar verici uygulamanın tabikini gerektiriyorsa) bu zararın “Zarar yoktur” hadisinden istisna olduğu kabul edilmelidir. Had cezaları ve can, mal ve urza karşı işlenen suçlara verilen cezalar buna örnektir. Zarar iki delilin medlûlünün bir kısmı tarafından öngörülmüş ise (delillerin yorumlanmasından elde edilen sonuçların bir kısmı zarar verici eylemin uygulanmasını gerektiriyorsa), şayet bunu özel bir delil gerektiriyorsa o delile uyulur. Özel bir delil gerektirmiyorsa, tüm delillerin birlikte değerlendirilmesi açısından, nass ve icmâ'ın “Zarar yoktur” hadisi ile tahsis edilmeleri (daraltıcı yoruma tabi tutulmaları) gerekir.”⁷⁷

Tûfi'nin açıklamasından anlaşılan nass ve icmâ'ın maslahata aykırı olduğu durumlarda nassın ve icmâ'ın tahsisi veya beyanı yoluyla maslahatın gözetilmesine öncelik verilmesi gerektiğidir. Bu tahsis (sınırlandırma) ve

⁷⁶ et-Tûfi, Şerhu'l-Erbain, 17.

⁷⁷ et-Tûfi, Şerhu'l-Erbain, 18.

beyanın (açıklama) “*zarar vermek de zarara zararlar karşılık vermek de yoktur*” hadisi ile yapılacağını ifade etmektedir.

Hz. Ömer’in maslahata riayetle ilgili uygulamaları Tûfi’nin bu görüşlerinin tatbiki mahiyetinde görünmektedir. Müellefe-i kulûbe sadakalardan bir hisse ayrılması gerektiği ile ilgili ayet hükmü⁷⁸ ve Hz. Peygamber’in uygulamaları⁷⁹ mevcut iken Hz. Ömer’in müellefe-i kulûbe pay vermemesi bu durumun en açık örneklerinden birisidir. Hz. Ömer’in buna benzer çeşitli uygulamalarının varlığı bilinmektedir. Önceki kısımda Hz. Ömer’in uygulamaları ile ilgili verdiğimiz örneklerden bazıları, hakkında hüküm bulunan bazı konularda Hz. Ömer’in maslahatı gözeterek o hükümleri terk edip yeni hükümler vermiş olması ile alakalıdır.

Bizim Tûfi’nin görüşleri bağlamında asıl üzerinde durmamız gereken husus maslahata delil olarak kullandığı hadis ile ilgili yaklaşımıdır. Tûfi’nin maslahat prensibine delalet açısından “*zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur*” hadisine büyük bir anlam ve değer yüklediği görülmektedir. Bu hadisin delaletiyle nass ve icmâ’ın tahsis edilip maslahatın önceleneceğini açıkça belirtmektedir. Maslahatın nassa ve icmâ’a takdim edilmesini âhâd bir habere dayandırarak delillendirmesi oldukça düşündürücüdür. İcmâ’ın delaleti ve subûtu fıkıh usulcülerinin ihtilaf ettikleri bir konu olsa da âhâd bir hadisi nassin tahsis ve tebyininde kullanması dikkat çekicidir. “*Zarar vermek ve zarara zararlar karşılık vermek yoktur*” hadisi gibi âhâd haber kategorisindeki hadisler sıhhat için öngörülen şartları taşıdıkları takdirde zann-ı galib (kuvvetli kanaat) ifade ettiği, bu şartlar hakkında da görüş birliği bulunmadığı bilinmektedir. İsnadla ilgili şartları yeterli görmeyen Hanefî ve Mâlikîlerin muhtevaya yönelik bazı

⁷⁸ 9/Tevbe, 60.

⁷⁹ Buhârî, Megâzî, 56.

şartları da vardır.⁸⁰ Genel olarak Hanefî, Şâfiî, Mâlikî mezhepleriyle Mu'tezile haber-i vâhidin kesin bilgi gerektirmeyeceğini, kesin bilgi ifade etmediğinden dolayı, bu tür haberlerin itikâdi meselelerde delil olamayacağı, Mu'tezile, Eşârî ve Mâturîdiler tarafından genel bir kaide olarak benimsenmiştir. Usulcülerin çoğunluğu haber-i vâhidin kesin bilgi kaynağı olmadığı görüşündedir.⁸¹

Fakat Tûfî'nin hadisin delaletiyle ilgili yaptığı diğer bazı açıklamalar O'nun önceki açıklamalarıyla çelişir görünmektedir. Tûfî'nin açıklaması şöyledir: *"Belki "Zarar yoktur" hadisinden elde edilen maslahata riayet ilkesinin, açıklama ve sınırlandırma (beyan ve tahsisi) yoluyla icmâ' üzerinde söz sahibi olacak güçte olmadığını söyleyebilirsiniz. Çünkü icmâ' kesin bir delildir, maslahata riayet ilkesi ise bu kesinliğe sahip değildir. Zira bu ilkeye delalet eden ve bu ilkenin elde edildiği hadiste (sübut açısından) kesinlik söz konusu değildir. Dolayısıyla dayanağı kesin olmayan ilkenin kesinlik taşımadığı evleviyetle sabit olur, diyebilirsiniz. Bunu şöyle cevaplarız; Maslahatın gözetilmesi icmâ'dan daha güçlüdür. Buradan da maslahatın en kuvvetli şer'î delil olduğu neticesi çıkar. Çünkü en kuvvetliden kuvvetli olan en kuvvetlidir. Bu durum maslahat ve icmâ' kavramlarının incelenmesiyle daha iyi açığa çıkar."*⁸² Daha önceki açıklamalarında hadise yüklediği kuvvetli delalet değeri bu açıklamasında görünmemektedir. Biz bu izahından maslahatın takdiminde esas alınan delilin hadis değil maslahat prensibi olduğunu anlıyoruz. Çünkü *maslahatın en kuvvetli şer'î delil ve maslahatın gözetilmesinin icmâ'dan daha güçlü olduğu ifadeleri ile bir delillendirmeye gittiğini görmekteyiz.*

⁸⁰ Okur, "Nas ve Maslahat, Necmuddin et-Tûfî", (dipnot:6), 277; Kırbaşoğlu, İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi, 125-127; Yücel, *Hadis Usûlü*, 157.

⁸¹ es-Serahsî, *el-Usûl*, I,329; el- Pezdevî, *Kenzu'l- Vusûl*, II, 695; Ertürk, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 351; Apaydın, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV.

⁸² et-Tufî, *Şerhu'l-Erbain*, 18-19.

**b) Kolaylaştırınız Zorlaştırmayınız.
(Yessirû ve Lâ Tuassirû)**

Hiz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'in bir bölgesine vali tayin ettiğinde, Muaz ile beraber gönderdiği Ebû Mûsa el-Eşarî'yi uğurlarken son tavsiyesinin mezkûr rivayet olduğu kaydedilmektedir. Ebû Mûsa, Hiz. Peygamber'in, ashâbından birini herhangi bir iş için gönderince bu şekilde tenbihte bulunduğunu belirtmektedir.⁸³

Hadis, Buhârî ve Muslim'de muhtelif tariklerden benzer lafızlarla rivayet edilmiştir:

*"Kolaylaştırınız! Zorlaştırmayınız! Müjdeleyiniz, nefret ettirmeyiniz! Birbirinizle anlaşın, iyi geçinin, ihtilafa düşmeyin!"*⁸⁴

*"Kolaylaştırın, zorlaştırmayın ve müjdeleyin."*⁸⁵

*"Müjdeleyin, nefret ettirmeyin; kolaylaştırın zorlaştırmayın."*⁸⁶

İslam dininin kolaylık dini olması ve kolaylaştırmanın teşvik edilip zorluğun kaldırılması ile ilgili, çeşitli hadis kaynaklarında Hiz.Peygamber'den nakledilen pek çok başka rivayet yer almaktadır. Bu rivayetlerden bir kısmını zikretmek istiyoruz.

Hiz. Aişe'den Hiz. Peygamber ile ilgili olarak nakledilen rivayet: *"İki iş arasında muhayyer olduğunda günah olmadıkça kolay olanı tercih ederdi."*⁸⁷

*"Din kolaylıktır."*⁸⁸

*"Ben kolaylık, hoşgörü ve haniflik üzere gönderildim."*⁸⁹

⁸³ Müslim, Cihâd, 6, (1732).

⁸⁴ Buhârî, İlm, 11.

⁸⁵ Buhârî, İlm 12, Edeb 80;

⁸⁶ Müslim, Cihâd, 6, (1732).

⁸⁷ Buhârî, Edeb, 80; Muslim, Fadâil, 77.

⁸⁸ Buhârî, İman, 29.

“Allah’a en hoş gelen din, haniflik ve kolaylık üzere olandır.”⁹⁰

“ Başkasına zarar verene Allah zarar verir, başkasına zorluk çıkarana Allah da zorluk çıkarır.”⁹¹

Hz. Peygamber ibadetler konusunda da zorluktan sakındırmış, sahabenin ibadetlerde aşırı giderek kendilerini yormalarını hoş görmemiş çeşitli vesilelerle uyarı ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Hz. Âişe'nin bildirdiğine göre bir kadınla beraber otururken yanlarına Peygamber (sas.) girmiş ve: *“Bu kadın kimdir?”* diye sormuştur. Hz Âişe: *“Bu filan kadındır”* deyip onun kıldığı namazları uzun uzadıya anlatmaya başlayınca Hz. Peygamber (sas.): *“Bütün bunları sayıp dökmeyi bırak, gücünüz yettiği kadarıyla ibadet etmeniz size yeter. Vallahi siz usanmadıkça Allah da usanmaz (dolayısıyla sonuçta siz usanırsınız).”* buyurmuştur. Hz Âişe devamla *“Rasulullah’ın (sas.) en sevdiği ibadet az da olsa devamlı yapılanı idi.”* demiştir.⁹²

Enes b. Mâlik'ten (ra.) şöyle dediği rivayet edilmiştir. Peygamber'in (sas.) ibadetleri hakkında bilgi edinmek üzere üç kişilik bir grup Peygamber (sas.) hanımlarının evlerine geldiler. Kendilerine Rasûlullah'ın (sas.) ibadetleri hakkında bilgi verilince, onlar bunu azımsadılar ve *“Peygamber'in (sas.) yanında biz neyiz ki? Onun geçmiş ve gelecekteki günahları bile bağışlanmıştır.”* dediler. İçlerinden biri *“Hayatım boyunca sürekli olarak geceleri namaz kılacağım.”* dedi. Bir diğeri de *“Hayatım boyunca oruç tutacağım ve oruçsuz gün geçirmeyeceğim.”* dedi. Üçüncüsü de *“Sağ olduğum müddetçe kadınlardan uzak kalıp evlenmeyeceğim.”* diye kendi kendilerine söz verdiler. Rasûlullah (sas.) onların yanına geldi ve şöyle

⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/116

⁹⁰ Buhârî, İmân, 29.

⁹¹ İbn Mâce, Ahkâm, 17; Ebû Dâvud, Akdiyye,31; Tirmizî, Birr, 27.

⁹² Buhârî, İmân, 32; Muslim, Musafirîn 215.

dedi: “Şöyle şöyle diyenler sizler misiniz? Dikkat edin! Allah’a yemin olsun ki sizin Allah’tan en fazla korkanız ve ona en saygılı olanınızım. Fakat buna rağmen ben bazen oruç tutar bazen tutmam, gece namaz da kıyıyorum, uyuyorum da, kadınlarla da evleniyorum. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse o kimse benden değildir.”⁹³

Hz. Peygamber, veda haccı sırasında Mina’da, insanların gelip kendisine sorular sorması için devesi üzerinde beklemiştir. Sahabeden biri gelerek: “Kurban kesmeden önce tıraş oldum. Ne yapacağımı bilemiyorum?” deyince Rasûlullah ona şu cevabı vermiştir: “Kurban kes, herhangi bir mahzur yok.” Sonra, başka birisi gelmiş ve “Şeytan taşlamazdan önce kurban kestim” demiştir. Rasûlullah buna da “Şeytan taşlamasını yap, herhangi bir mahzur yok” buyurmuşlardır.⁹⁴ Rasûlullah veda haccında insanların hac menâsiki ile ilgili vaktinden önce veya sonra eda ettikleri meselelerle ilgili bütün sorulara “böyle yap, herhangi bir sakınca yok” diyerek cevap vermiştir.⁹⁵ Buradan Hz. Peygamber’in insanların karşılaştıkları zorlukları gidermeye çalıştığı, hatayla veya unutarak yaptıkları bazı yanlışlarda onları teskin ettiği ve günah olmadığı sürece onların maslahatını esas alarak hükümler verdiği anlaşılmaktadır.⁹⁶

Hz. Peygamber, hac yolculuğunda arkasından yürüyerek büyük baş kurbanlık hayvanını götüren bir sahabiye görünce “kendine yazık ediyorsun, ona bin” diye emretmesi⁹⁷ kurbanlık hayvanlara binmemek gibi bir cahiliye âdetini yıktığı gibi, hacı adayının hac esnasında ibadetini daha zinde yapabilmesi için onun menfaati

⁹³ Buhârî, Nikâh, 1; Muslim, Nikâh, 5.

⁹⁴ Buhârî, Hac, 125, 130, 131; Tirmizî, Hac, 76; Nesâî, Hac, 255.

⁹⁵ Tâhirb. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi*, 51.

⁹⁶ Acar, “Fıkıh Usulünün Temelleri: Hz. Peygamber Devrinde Deliller”, 29.

⁹⁷ Muslim, Hac, 65.

(maslahatı) gereği devesine binmesini istemesi şeklinde yorumlanmıştır.⁹⁸

Yaralı iken cünüp olan bir adama bazı sahabilerin gusletmesi gerektiği konusunda fetva vermesi ve o kişinin gusledip ölmesi üzerine, Hz. Peygamber'in "Onu öldürdüler, Allah da onların canını alsın! Madem bilmiyorlardı sorsalardı ya. Zira cehaletin çaresi sormaktır."⁹⁹ buyurması insanlara zarar ve sıkıntı veren şeyleri reddettiği anlamını taşımaktadır.

Ebû Hureyre'den (ra.) rivayet edildiğine göre Rasullullah (sas.) şöyle buyurmuştur: "İslam dini kolay(lık)tır. Her kim ki (amellerin eksiksiz olsun diye) din ile boy ölçüşmeye kalkarsa, din ona galip gelir. Dolayısıyla siz orta yolu seçiniz. En iyisini yapamasanız bile ona yaklaşılmaya çalışınız. Eğer böyle yaparsanız müjdeler size... Günün evvelinde ve sonunda bir de gecenin sonuna doğru, (gönlünüzün huzur dolu anlarında) Allah'a ibadet ederek bu vakitlerden faydalanınız."¹⁰⁰

Ebû Hureyre'den (r.a) rivayet edildiğine göre Rasullullah (sas.) şöyle buyurmuştur: " Sizden biriniz insanlara namaz kıldırıldığı zaman hafif tutsun (fazla uzatmasın), çünkü cemaat arasında güçsüz, hasta ve yaşlılar –bir rivayette de "acil durumu olanlar"- vardır. Herhangi biriniz kendi başına namaz kıldığında ise dilediği kadar uzatabilir."¹⁰¹

Hz. Peygamber'in "size zor gelmeyeceğini bilseydim" tarz ve anlamındaki sözleri de onun ümmetine zor gelecek şeyleri emretmekten kaçındığını göstermektedir:

⁹⁸ Nevevî, *Şerhu'l-Muslim*, X, 73; Acar, "Fıkıh Usulünün Temelleri: Hz. Peygamber Devrinde Deliller", 28.

⁹⁹ Ebû Dâvud, Tahâret, 125.

¹⁰⁰ Buhârî, İmân, 29.

¹⁰¹ Buhârî, İlm 28.

“Ümmetime zor gelmeyeceğini bilseydim, onlara her namaz vaktinde misvakla dişlerini temizlemelerini emrederdim.”¹⁰²

“Bu geceki durumunuz (mescide gelmeniz) bana gizli değildi/bilmediğim bir şey değildi. Lakin korktum ki gece namazı size farz kılınır ve siz bunu yerine getirmekten aciz olursunuz.”¹⁰³

“Sizin bu namazı kılma konusunda ne kadar istekli olduğunuzun farkındayım, onu size kıldırmanın da bir engel yok. Fakat teravihin size farz kılınmasından endişe ettiğim için kıldırmadım. Şayet farz kılınacak olsa bunu hakkıyla yerine getiremezsiniz.”¹⁰⁴

2) Maslahatların Emredilmiş, Mefsedetlerin Nehyedilmiş Olduğu Rivayetler

İbn Kayyim el-Cevziyye (751/1350) Kur’ân ve Rasûlullah’ın sünnetinin, hükümlerde hikmet ve maslahatın gözetilmesinin örnekleriyle dolu olduğunu, değişik biçimlerde binden fazla örnek bulunduğunu belirtmektedir.¹⁰⁵ Teşrî’î (ahkâma dair) hadislerini inceleyen bu duruma vakıf olacaktır.¹⁰⁶

Hz. Peygamber’in sünnetinde bu çeşit ile ilgili misallerin çokluğu aşikârdır. Bunu maslahatın asli delili olarak sünnetin konumunu değerlendirdiğimiz kısımda da izah etmeye çalışmıştık. Bu sebeple burada zikredeceğimiz rivayetler örnek kabilinden olacaktır.

Hz. Peygamber’in faydalı şeyleri emrettiği, faydasız ve zararlı şeyleri nehyettiğine dair bazı örnekler:

Ebû Saîd el-Hudrî’den (ra.) rivayet edildiğine göre o, Rasûlullah’ı (sas.) şöyle derken işittiğini söylemiştir:

¹⁰² Buhârî, Cuma, 8; Nesâî, Tahâret, 6.

¹⁰³ Muslim, Salat, 178.

¹⁰⁴ Buhârî, Teheccud, 5, Terâvîh, 1; Muslim, Musâfirîn, 177-178.

¹⁰⁵ İbn Kayyim, *Miftâhu Dâri’s- Sa’âde*, 24.

¹⁰⁶ Şelebî, *Ta’lîlu’l- Ahkâm*, 288.

“Sizden her kim bir kötülük veya çirkin bir şey görürse onu eliyle değiştirsin. Şayet eliyle değiştirmeye gücü yetmezse diliyle değiştirmeye çalışsın, ona da gücü yetmezse kalbiyle onu hoş görmeyip kabullenmesin ki bu da imanın en zayıfıdır.”¹⁰⁷

“Hepiniz elinizin altındakilerden sorumlusunuz. Allah için en sevgili olanınız ailesine en faydalı olandır.”¹⁰⁸

Ebû Hureyre'den (ra.) rivayet olunduğuna göre Rasûlullah (sas.) şöyle buyurmuştur: “Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse komşusuna eziyet etmesin, onu rahatsız etmesin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden kimse misafirine ikram etsin. Allah'a ve ahiret gününe iman eden mutlaka hayırlı söz söylesin veya sussun.”¹⁰⁹

Sehl b. Sa'd'dan (r.a) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sas.) “Ben ve yetimi kollayıp gözetleyen kimse cennette şöyle beraberce bulunacağız.” buyurmuş ve işaret parmağıyla orta parmağını biraz açarak eliyle göstermiştir.¹¹⁰

“Birbirinizin alışverişi üzerine alışveriş yapmayın, şehirli bedevi namuna satış yapmasın”¹¹¹

“Kadın halası ve teyzesi üzerine nikâhlanmaz. Bunu yaparsanız akrabalık bağlarınızı koparmış olursunuz.”¹¹²

“İman yetmiş küsur şubedir. En üstünü Allah'tan başka ilah olmadığına şehâdet (Lâ ilahe illallah), en aşağısı eza veren şeyi yoldan kaldırmaktır.”¹¹³

“İnsanın her bir eklemi için, güneşin her doğduğu gün bir sadaka gerekir. İki kimse arasında adil olmak

¹⁰⁷ Muslim, İmân, 78.

¹⁰⁸ Ebû Dâvud, Edeb, 13.

¹⁰⁹ Buhârî, Nikâh 80, Muslim, İmân 74.

¹¹⁰ Buhârî, Talak 25.

¹¹¹ Buhârî, Buyû', 58,64; Muslim, Buyû',1412

¹¹² Ebû Dâvud, 2/554; Tirmizî, 3/432; İbn Hibbân (maa'l-ihsân),9/446)

¹¹³ Buhârî, İman, 3; Muslim, İman, 58; Ebû Dâvud, Sunne, 14; Nesâî, İman,16.

sadakadır. Bir kişinin bineğine binmesine yardımcı olmak veya eşyasını onun üzerine yüklemesine yardımcı olmak sadakadır. Güzel söz söylemek sadakadır. Namaz için attığın her adım için sadaka (sevabı) vardır. Rahatsızlık verici şeyleri yoldan kaldırmak sadakadır."¹¹⁴

"İslam'da iyi bir çığır açan kimseye bunun sevabı verileceği gibi o yolda gidenlerin sevabı da verilir ve onların sevabından da hiçbir şey eksilmez. Her kim de İslam'da kötü bir çığır açarsa o kimseye bunun günahı yüklendiği gibi kendisinden sonra o yoldan gidenlerin günahı da yüklenir. Fakat onların günahlarından da hiçbir şey eksilmez."¹¹⁵

Ebû Mes'ûd, Ukbe b. Amr'dan (ra.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sas.) şöyle buyurmuştur: *"Kim bir hayra ve iyiliğe kılavuzluk ederse, bizzat o hayrı işlemiş gibi sevap kazanır.*"¹¹⁶

Ebû Mûsa'dan (ra.) rivayet edildiğine göre Rasûlullah (sas.), *her müslümanın sadaka vermesi gerekir*, deyince kendisine, sadaka verecek bir şey bulamazsa, dediler. *Eliyle çalışır, kazanır, hem kendisine faydalı olur hem de sadaka verir*, buyurdu. Buna gücü yetmez veya iş bulamaz ise, denildi. *Sıkıntıya düşmüş ihtiyaç sahibine yardım eder*, buyurdu. Bu da elinden gelmezse, dediler. *İyiliği ve hayırlı işler yapmayı emreder*, dedi. Bu da elinden gelmezse, dediler. *Kötülük yapmaktan uzak durur, bu da onun için sadakadır*, buyurdu.¹¹⁷

Ummu Seleme (ra.) validemiz, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu haber veriyor: *"Siz bana hasım (davacı ve davalı) olarak geliyorsunuz. Bazınızın delili diğerinden daha etkili olabilir. Kimin lehine onun sözüyle, kardeşinin hakkından bir şey için (yanılarak) karar vermişsem onu*

¹¹⁴ Buhârî, Sulh, 11; Muslim, Zekât, 56.

¹¹⁵ Muslim, Zekât, 69.

¹¹⁶ Muslim, İmâra, 133; Tirmizî, İlm, 14.

¹¹⁷ Buhârî, Zekât, 30; Muslim, Zekât, 55.

almasın. Çünkü ona verdiğim (aşlında) ateşten bir parçadır."¹¹⁸

Hadislerin ifadelerinden anlaşıldığı gibi insanlara faydalı olacak şeyleri yapıp zararlı olanları ortadan kaldırmak kişiyi Allah'a yaklaştırmakta, sevap kazanma vesilesi olmaktadır.

Bu bölümün kapsamına girebilecek Hz. Peygamber'in bir prensibine burada işaret etmek istiyoruz ki o da "*bir fiilde mefsetet maslahattan daha çoksa ondan kaçınma*" veya başka bir ifade ile "*işler hakkında fayda ve zarar karşılaştırması yaparak faydası çok olanı tercih etme*" prensibidir. Hz. Peygamber bir işin, uygulamanın getireceği zarar faydadan çoksa o fiilden kaçınmayı tercih etmiştir. Bu tavrı ile maslahatın temini ve mefsetetin giderilmesi için genel bir prensip koyarak kendisinden sonra gelecek yöneticilerin uygulamaları için de bir örneklik meydana getirmiştir.¹¹⁹

B. HZ. PEYGAMBER'İN UYGULAMALARI

Hz. Peygamber'in bütün uygulamalarının temelinde zorluğun ve zararın giderilmesi, kolay ve faydalı olan şeylerin temini gayesi bulunduğu açıktır. Burada zikredeceğimiz daha ziyade mevcut bazı uygulamaları maslahat gereği terk etmesi ve yeni hükümler bina etmesi ile alakalı örnekler olacaktır. Bu uygulamalar daha çok mesâlih-i mürsele prensibine zemin oluşturur mahiyettedir.

a) Hz.Peygamber'in zina yapan erkek ve kadına sürgün cezası vermesi

Sürgün cezası ile ilgili rivayet: "*Rasûlullah (s.a.v.), zina eden bekârlara yüz değnek vurdu ve sürgün etti. Ebû Bekir'de halifeliği döneminde yüz değnek vurdu ve sürgün*

¹¹⁸ Buhârî, Hiyel, 10.

¹¹⁹ Şelebî, *Ta'îlû'l- Ahkâm*, 289.

etti. Ömer’de aynı şekilde halifeliği döneminde yüz değnek vurdu ve sürgün etti.”¹²⁰

Ebû Hanîfe Hz. Peygamber’in maslahat gereği olarak sürgün cezası verdiğini, maslahatın sürgünü gerektirmesinin durumlara göre değiştiğini belirtir.¹²¹

b) Hz. Peygamber’in ticârî meselelerdeki bazı uygulamaları

Selem akdine izin vermesi: Hz. Peygamber alım satım konusunda genel bir kaide olarak *sahip olunmayan şeyin satılmasını yasaklamış*¹²² iken Medine’ye geldiğinde halkın meyveyi peşin bedelle ve bir-iki sene gibi belirsiz vadelerle selem yoluyla sattıklarını görmüş ve şöyle buyurmuştur: *“Kim selem yoluyla satış yaparsa muayyen ölçü ve belli müddet için yapsın”*.¹²³

İstisnâ akdine izin vermesi: Sipariş usulüyle, mal henüz ortada yokken gerçekleştirilen bir alım satım işlemi olan *istisnâ* akdine Hz. Peygamber izin vermiş, kendisinin de bu yönde uygulamaları olmuştur.¹²⁴ Hz. Peygamber insanların ihtiyaç duyduğu sipariş usulü mal alımına toplumun menfaatini gözeterek müsaade ettiği anlaşılmaktadır.¹²⁵

Bey’u’l-arâyâ adıyla anılan alışverişe izin vermesi: Hz. Peygamber belli malların ancak peşin ve eşit olarak değiştirilmesi gerektiğini belirtmiş¹²⁶, bu ilkenin uzantısı olarak eşit miktarda kuru hurmanın yaş hurmayla değişimini, yaş olanı kuruyunca eksileceği için caiz görmemişti.¹²⁷ Bununla birlikte Medine’de ellerinde geçmiş yıllardan kuru hurma bulunup da o yıl yaş hurması olmayan

¹²⁰ Ebû Dâvud, Hudûd, 23.

¹²¹ Kevserî, en-Nuketü’t-Tarife, 46, Kahire 1365.

¹²² Ebû Dâvud, Buyû’, 70

¹²³ Buhârî, Selem, 1, 2, 7; Muslim, Selem, 128.

¹²⁴ Buhârî, Buyû’, 32.

¹²⁵ Acar, “Fıkıh Usulünün Temelleri: Hz. Peygamber Devrinde Deliller”, 27-28.

¹²⁶ Tirmizî, Buyû’, 23.

¹²⁷ Ebû Dâvud, Buyû’, 18.

bahçe sahiplerinin talebi üzerine kuru hurmanın yaşıyla değişimine izin vermişti.¹²⁸ Hz. Peygamber'in bu alışverişe izin vermesi ihtiyaç sahiplerine kolaylık sağlama amacı taşıdığı şeklinde anlaşılmıştır.¹²⁹

c) Hz. Peygamber'in Hz. Ali'nin Ebû Cehil'in kızıyla evlenme talebini reddetmesi

Hz. Ali, Ebu Cehil'in müslüman olmuş olan kızı Cüveyriye'ye evlenme teklifinde bulunmuş ve bir aracı vasıtasıyla Hz. Peygamber'den izin istemişti. Bunun üzerine Hz. Peygamber: *"Buna asla izin vermiyorum. Ali benim kızımı boşamak isterse o başka Kızım benim bir parçamdır, onu üzen beni de üzer. Allah Rasûlünün kızı ile Allah düşmanının kızı asla bir araya gelmeyecektir. Ben Fâtıma'nın din (hayatının) tehlikeye düşmesinden korkarım. Ben size helal olan bir şeyi haram, haram olanı da helal kılmıyorum. Fakat Allah Rasûlünün kızı ile Allah düşmanının kızı bir yerde birleşmeyecektir."*¹³⁰ buyurmuşlardır. Karaman, Hz. Peygamber'in bu tavrını maslahat prensibine bağlı bir ictihat olarak değerlendirmekte, bunun gerekçesini ise maslahata bağlı bir ictihat olmasaydı Hz. Peygamber "Peygamber kızlarına mahsus olmak üzere bu caiz değildir" gibi bir ifade kullanırdı diyerek açıklamaktadır.¹³¹

C. HZ. PEYGAMBER'İN TAKRİRLERİ

Hz. Peygamber'in yapılmasını istediği bir iş ve emirde sahabilerin kendi görüşlerini açıkladıkları, o işle alakalı meydana gelebilecek görebildikleri zarar ve kötülükleri dile getirdikleri, böyle durumlarda Hz. Peygamber'in sahabenin

¹²⁸ Muslim, Buyû', 61-62.

¹²⁹ Bardakoğlu, "İstihsan", *DİA*, XXIII, 339-340.

¹³⁰ Aynî, *Umdetu'l-Kâri*, IX, 513; İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri*, I, 323, VII, 86.

¹³¹ Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, 38.

görüşüne uyararak kendi görüşünden vazgeçmiş olduğu da bilinmektedir.¹³²

Hz. Peygamber'in maslahatla ilgili takrirlerine şu misalleri verebiliriz:

a) Hz. Peygamber Muaz b. Cebel'i Yemen'e gönderdiği zaman ona ne ile hüküm vereceğini sorduğunda Muaz'ın sırasıyla Allah'ın Kitab'ı, Rasûlullah'ın sünneti ve onlarda bulamazsa akıl/re'y/ictihadla hüküm vereceğini söylemesi üzerine Hz. Peygamber'in onu takdir etmesi¹³³ maslahata delalet eden takriri bir uygulama olarak görülmüştür. Hakkında açık nass ve icmâ' bulunmayan meselelerde maslahatın akıl ve re'y kullanılarak gerçekleştirileceği kabul edilmiştir.¹³⁴

Fakihlerin maslahat ve ictihad prensiplerini delillendirmede kullandıkları bu rivayetin sıhhati konusunda çeşitli ihtilaflar bulunduğunu da belirtmek gerekir.¹³⁵

b) Amr bin el-Âs'ın (r.a) şöyle dediği rivayet edilir: Zâtu's-selâsil gazvesinde geceleyin ihtilam (cünüb) olmuşum. (Soğuk su ile) gusledersem helak olacağımdan (hastalanıp öleceğimden) korktum. Teyemmüm ettim sonra arkadaşlarıma sabah namazını kıldırardım. Daha sonra bu durumu Rasûlullah (sas.)'e anlattıklarında 0: "*Ya Amr, cünüb olduğun halde teyemmüm alarak arkadaşlarına sabah namazını kıldırдың öyle mi!?*" diye söyleyince, ona beni (soğuk su ile) gusletmekten alıkoyan şeyi haber verdim, şöyle dedim: Ben Allah'ın şöyle buyurduğunu duydum: "Kendinizi öldürmeyiniz! Şüphesiz Allah size

¹³² Şelebî, *Ta'lîlu'l-Ahkâm*, 289.

¹³³ Ebû Dâvud, Akdiyye, 11; Taberânî, *Mu'cemu'l-Kebîr*, XX, 170.

¹³⁴ Kahrâman, *Fıkâh Usûlü*, 164-165.

¹³⁵ Geniş bilgi için bkz. (Çiftçi, Şaban, "Hadis Eğitiminde Usul-Pratik Bütünlüğü 'Muaz Hadisi' Örneği", XI, 60-62.)

karşı çok merhametlidir."¹³⁶ Bunun üzerine Rasûlullah (sas.) güldü, bir şey söylemedi.¹³⁷

c) Ebû Katâde isimli sahabî katıldığı gazvede mevcut uygulama üzere öldürdüğü şahsın eşyalarını talep etmişti. Onun hakkı olan şeylere el koymuş olan bir kişi bu eşyanın kendisinden alınmamasını, gazinin başka bir şekilde memnun edilmesini istemişti. Bunun üzerine Ebû Bekir (ra.): "Allah'a yemin olsun, bu olmaz! Peygamber, Allah ve Rasûlu yolunda savaşan Allah arslanlarından birinin hakkını iptale yanaşmaz ve onun üzerinden çıkan eşyayı sana vermez" demiş ve Rasûlullah (sas.): "*Ebû Bekir doğru söyledi.*" diyerek onu onaylamıştır.¹³⁸ Hakkın sahibine teslim edilmesini ifade eden bir misal olarak görünmektedir.

d) Bedir'de Hz. Peygamber'in ordunun mevzilenmesi için belirlediği yer konusunda Hubâb b. el-Munzir isimli sahabî bunun Allah tarafından emredilmiş bir yer mi, yoksa şahsi görüş ve bir harp taktiği mi olduğunu sordu. Rasûlullah : "Hayır: Şahsi görüş ve bir harp taktiği" buyurunca sahabî buranın konaklamak için uygun bir yer olmadığını gerekçeleriyle açıkladı ve uygun olan yeri gösterdi. Rasûlullah da bu fikri kabul etti ve sahabînin tavsiyesini uyguladı.¹³⁹

Sonuç

Kur'ân ve sünnet dinin kaynağı olarak maslahatın en kuvvetli delilini oluşturur. Aynı zamanda her ikisinde hüküm koymada kullanılan esaslar maslahatın metodolojisini oluşturmada kaynaklık etmektedir. Maslahatın huciyeti konusunda ileri sürülen delillerin mahiyeti, onların kategorik olarak iki sınıfa ayrılmasını gerektirmektedir. Birinci kategori "İslam dininin gaye ve

¹³⁶ 4/Nisâ, 29.

¹³⁷ Ebû Dâvud, Tahâret, 126.

¹³⁸ Muslim, Cihad, 41.

¹³⁹ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kubrâ*, II, 14-15.

amacı” bağlamında yapılan delillendirmeleri ihtiva etmekte ve kanaatimizce bu aslî delil olma hüviyetini haiz bulunmaktadır. “Maslahatın aslî delili” olarak isimlendirdiğimiz, dinin gaye, maksat ve genel mesajını temel alan anlayış “sünnet- hadis/rivayet” kavramları içerisinde ancak “sünnet” kavramı ile ifadelendirilebilir. Başka bir ifadeyle sünnet- hadis/rivayetin maslahata delaletinde sünnet, bütünü ve genel mesajı, hadis/rivayet ise bütünün parçalarının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Sünnetin maslahata delaletinin en açık ve temel göstergesi Hz. Peygamber’in uygulamalarında esas aldığı bazı temel prensiplerin mevcudiyetidir. Bunların en önde gelenleri zorluğun kaldırılması, kolaylaştırma, iyiliğin ve faydalı işlerin emredilmesi (ma’rûf, salih amel), kötülüğün ve zararlı şeylerin yasaklanmasıdır. Bu esaslar Hz. Peygamber’in söz, fiil ve takrirlerine yön veren, sünnet özelliği taşıyan en temel hususlar olmuştur. İkinci kategori olan “maslahata delalet eden hadis rivayetleri”, Hz. Peygamber’in sünnetinde yer alan bu temel prensiplerin söz, fiil ve takrir olarak Hz. Peygamber’e dayandırılan çeşitli örneklerini ihtiva etmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, İsmail, “Fıkıh Usulünün Temelleri: Hz. Peygamber Devrinde Deliller” ,Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fak. Dergisi, XXXXI, 2015.
- Apaydın, H. Yunus, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, XIV.
- Apaydın, H. Yunus, “Karâfi’nin İzlediği Yöntemin Genel Çizgileri ve Maslahat Anlayışı”, *Makâsıd ve İctihad*, haz. Ahmet Yaman, Konya 2002.
- Aybakan, Bilal, “Zarar”, *DİA*, XXXXIV.
- Aynî, *Umdetu’l-Kârî*, İstanbul 1311.
- Bardakoğlu, Ali, “İstihsan”, *DİA*, XXIII.
- Bardakoğlu, Ali, “Tabîî Hukuk Düşüncesi Açısından İstihsan ve İstislah”, *Makâsıd ve İctihad*, haz. Ahmet Yaman, Konya 2002.
- Buhârî, *Sahîhu’l-Buhârî*, Beyrut (t.y)

- el- Bûtî, Muhammed Saîd Ramazan, *Davâbitü'l- Maslaha fi Şerîati'l- İslamiyye*, Dimeşk 2005.
- Çiftçi, Şaban, Hadis Eğitiminde Usul-Pratik Bütünlüğü “Muaz Hadisi” Örneği, *Abant İzzet Baysal Ü. Eğitim Fak. Dergisi*, XI. Dârakutnî, *es-Sunen*, Medine 1966,
- Dönmez, İbrahim Kâfi, “Maslahat”, *DİA*, XXVIII.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslâm Hukuku Metodolojisi*, çev. Abdulkadir Şener, Ankara 1986.
- Ertürk, Mustafa, “Haber-i Vâhid”, *DİA*, XIV.
- Ertürk, Mustafa, “Kur’ân İslâm’ı Söyleminin İlmi Değeri”, *İslam’ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*, Ankara 2003.
- Gazzâlî, *Mustaşfâ*, çev. Yunus Apaydın, İstanbul 2006.
- Görmez, *Hadis İlminin Temel Meseleleri*, Ankara 2014.
- Günay, H. Mehmet, “Tâhir b. Aşûr’un Makâsîd Anlayışı”, *Makâsîd ve İctihad*, haz. Ahmet Yaman, Konya 2002.
- Haçkalı, Abdurrahman, “el-İzz b. Abdisselâm’da Maslahat-İctihad İlişkisi”, *Makâsîd ve İctihad*, haz. Ahmet Yaman, Konya 2002.
- Haçkalı, Abdurrahman, *Şâtîbî’de Makâsîd ve Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2010.
- Hâkim en- Neysabûrî, *el-Mustedrek ale’s-Sahihayn*, Beyrut (t.y.)
- İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, Mısır 1959.
- İbn Kayyim el- Cevziyye, *Miftâhu Dâri’s- Sa’âde*, Kahire 1323.
- İbn Mâce, *es-Sunen*, İstanbul, 1981.
- İbn Sa’d, *et-Tabâkâtü’l-Kubrâ*, Leiden 1904.
- Kahraman, Abdullah, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2012.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1985.
- Kevserî, Muhammed Zâhid, *en-Nuketü’t-Târîfe*, Kahire 1365.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, 2006.
- Kırbaçoğlu, , *İslam Düşüncesinde Sünnet*, Ankara 2006.
- Mahmasânî, Subhî, *İslam Hukuk Felsefesi*, Ankara 2013.
- Mâlik b. Enes, *Muvattâ*, Beyrut 1984

- Mecelle* (Açıklamalı), Ali Himmet Berki, İstanbul 1981.
- Muslim, *Sahîhu Muslim*, Mısır 1955.
- en- Nevevî, *el-Erbaûne 'n- Neveviyye*, İstanbul (t.y.)
- Okur, Kâşif Hamdi, "Nas ve Maslahat, Necmuddin et-Tûfî", *Makâsîd ve İctihad*, Konya 2002.
- Özafşar, Mehmet Emin, *Hadisi Yeniden Düşünmek*, Ankara 1998.
- el- Pezdevî, *Kenzu 'l- Vusûl ilâ Ma 'rifeti 'l-Usûl*, İstanbul 1308.
- es-Serahsî, *Usûlu 's-Serahsî*, thk. Ebu'l-Vefâ el-Afgânî, İstanbul 1984.
- Süleyman, Nedvî, *Tahkîku Ma 'na '-Sunne*. (Görmez, *Hadis İliminin Temel Meseleleri 'nden naklen*)
- Şâtîbî, *el- Muvâfakât*, çev. Mehmed Erdoğan, İstanbul 2003.
- Şelebî, Muhammed Mustafa, *Ta 'lîlu 'l- Ahkâm*, Beyrut (t.y.)
- Şener, Abdulkadir, "İslam Hukukunda Maslahat ve Mefsedet Anlayışı", *AÜİF. Dergisi*, XVIII.
- Şener, Abdulkadir, *Kıyas, İstihsan ve İstislah*, Ankara 1974.
- Taberânî, *el-Mu 'cemu 'l-Kebîr*, Musul 1984.
- Tâhir b. Âşûr, Muhammed, *İslam Hukuk Felsefesi*, çev. Vecdi Akyüz, Mehmet Erdoğan, İstanbul 1987.
- et- Tûfî, Necmuddin, *Şerhu 'l-Erbeîn*, (Mustafa Zeyd, *el-Maslaha fî Teşrî 'il-İslamî ve Necmuddin et-Tûfî* eki.)
- Ünal, İsmail Hakkı, "Sünnet: Çağlarüstü Örneklilik", *İslam 'a Giriş- Ana Konulara Yeni Yaklaşımlar- Ankara 2006*.
- Yaman, Ahmet, *Makâsîd ve İctihad*, Konya 2002.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Usûlü*, İstanbul 2013.
- ez-Zerkâ, Mustafa Ahmed, *İslam Hukuk Ekolleri ve Maslahat Prensibi*, çev. Ali Pekcan, İstanbul 2007.
- Zeydân, Abdulkerim, *Fıkıh Usûlü*, çev. Rûhi Özcan, (Ankara) 1979.
- Zeydân, Abdulkerim, *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, İstanbul 2012.
- Zeyd, Mustafa, *el- Maslaha fî Teşrî 'il-İslamî ve Necmuddin et-Tûfî*, Kahire 1954.